

การเปรียบเทียบเรื่องทาส

ลักษณะทั่วไปของทาสในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ และกฎหมายตราสามดวง ตามที่กล่าวไว้ในบทที่ 3 นั้น มีบางเรื่องเหมือนกัน บางเรื่อง คล้ายคลึงกัน และบางเรื่องแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ทางความคิดเรื่องทาส ในเอกสารทั้งสาม จึงควรเปรียบเทียบเรื่องทาสใน 4 ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

ก. ประเภทของทาส

คัมภีร์พระไตรปิฎกจำแนกประเภทของทาสออกเป็น 4 ประเภท คัมภีร์ มานวธรรมศาสตร์ และกฎหมายตราสามดวงจำแนกเป็น 7 ประเภท ซึ่งอาจเปรียบเทียบชื่อและความหมายประเภทของทาสในเอกสารทั้งสามได้ดังต่อไปนี้

<u>ประเภทของทาส</u>	<u>คัมภีร์-</u> <u>พระไตรปิฎก</u>	<u>คัมภีร์-</u> <u>มานวธรรมศาสตร์</u>	<u>กฎหมาย-</u> <u>ตราสามดวง</u>
ทาสในเรือนเบี้ย	อนุโศชาต	คฤหษ	ปุตฺตทาส
ทาสสินไฉ่ ผู้เป็นทาส เพราะการซื้อขาย	ชนกฺกิต	กริต	ธเนน วิกีเนยฺย
ผู้สมัครใจเป็นทาส	สามิ ทาสวิย อฺเปติ	-	-
ทาสเชลย	กรมรานิต หรือ ภยาปญฺญ	ธวชานฤต	ธชท

* ที่จริงทาสในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์มีจำนวน 7-15 ประเภท คือ คัมภีร์ มนุสมฤติระบุไว้ 7 ประเภท คัมภีร์นารทสมฤติระบุไว้ 15 ประเภท ซึ่งเป็นการขยาย ความในคัมภีร์มนุสมฤติ ในที่นี้จึงถือเอาประเภทของทาสในคัมภีร์มนุสมฤติมาใช้ในการ เปรียบเทียบ

<u>ประเภทของทาส</u>	<u>คัมภีร์-</u> <u>พระไตรปิฎก</u>	<u>คัมภีร์-</u> <u>มานวธรรมศาสตร์</u>	<u>กฎหมาย-</u> <u>ตราสามดวง</u>
ทาสที่ถูกให้เป็นรางวัล ทาสมีผู้ให้	-	ทศุติม	ทินนง
ทาสที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่ บรรพบุรุษ ทาสที่ได้มาแต่ ฝ่ายมารดาบิดา	-	ไปตริก	มาตาบิดา ทาส
ผู้เป็นทาสเพราะทำความผิด ทาสผู้ที่เขาช่วยมาแต่การ ต้องทัณฑ์โทษ	-	ทนต์ทาส	อฎฐทาส
ผู้ยอมเป็นทาสเพื่อแลกกับ อาหาร ทาสที่เขาเลี้ยงไว้ ในยามข้าวขาดหมากแห้ง	-	ภคตทาส	ภคตท

จากการเปรียบเทียบข้างต้น จะเห็นว่า ประเภทของทาสในเอกสารทั้งสาม
แตกต่างกันด้านจำนวน แต่ความหมายของแต่ละประเภทเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ดังจำแนก
ได้ดังต่อไปนี้

1. ประเภทของทาสที่เหมือนกันในเอกสารทั้งสาม มี 3 ประเภท คือ

ก) ทาสในเรือนเบี้ย

คัมภีร์พระไตรปิฎกใช้คำว่า อนุโคชาต (ทาส) แปลว่าผู้เกิดขึ้น
ภายใน ซึ่งคงหมายถึงผู้เกิดในบ้านของนายทาส หรือผู้เกิดในขณะที่พ่อแม่เป็นทาสอยู่
คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ใช้คำว่า คฤหช (ทาส) แปลว่าทาสผู้เกิดภายในบ้าน ส่วน
กฎหมายตราสามดวงมีคำว่า บุคตทาส ซึ่งแปลว่าทาสผู้เป็นบุตร หรือบุตรที่เกิดจากทาส
รวมความว่า ทาสประเภทนี้คือทาสที่เกิดในขณะที่บิดามารดาเป็นทาสอยู่

* กฎหมายตราสามดวงใช้ชื่อทาสเป็นคำภาษาไทย แต่มีคำภาษาบาลีกำกับอยู่
ภายในวงเล็บ ดังนั้นเวลาเปรียบเทียบในที่นี้ จึงใช้สำนวนว่า "มีคำว่า" เข้ามาประกอบ

ข) ทาสสินไถ่

คัมภีร์พระไตรปิฎกใช้คำว่า ธนุกถิต (ทาส) แปลว่า ทาสที่เขาซื้อด้วยทรัพย์สิน คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ใช้คำว่า กริถ (ทาส) แปลว่า ทาสที่เขาซื้อมา กฎหมายตราสามดวงมีประโยคว่า ธเนน วิกีนเอย แปลว่า ทาสอันบุคคลหึงซื้อด้วยทรัพย์สิน ความหมายของทาสประเภทนี้ในเอกสารทั้งสามเหมือนกัน คือ ต่างก็เป็นทาสเพราะการซื้อขาย

ค) ทาสเชลย

คัมภีร์พระไตรปิฎกใช้คำว่า กรรมรานิต (ทาส) แปลว่า ทาสที่เขา นำมาจากการเป็นเชลย หรือ ภัยาปนุญญ (ทาส) แปลว่า ทาสที่บุคคลบรรเทาแล้วจากภัย คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ใช้คำว่า ธวชาหฤต (ทาส) ทาสที่เขา นำธงไปรบศึกแล้วได้มา กฎหมายตราสามดวงมีคำว่า ธชหต (ทาส) ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกับคำว่า ธวชาหฤต ในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ ความหมายของคำเหล่านี้เหมือนกัน คือ หมายถึง ทาสที่นายทาสได้มาจากเชลยในสงคราม

2. ประเภทที่เหมือนกันเฉพาะในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ และกฎหมายตราสามดวง มี 3 ประเภทคือ

ก) ทาสมีผู้ให้

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ใช้คำว่า ทคุติม (ทาส) แปลว่า ทาสที่บุคคลให้มา ส่วนกฎหมายตราสามดวงมีคำว่า ทินูนก (ทาส) มีความหมายว่า ทาสอันบุคคลให้มา เช่นกัน

ข) ผู้เป็นทาสเพราะทำความผิด

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ใช้คำว่า หนุททาส แปลว่า ผู้เป็นทาสเพราะความผิด ส่วนกฎหมายตราสามดวงมีคำว่า อฎฐทาส แปลว่า ผู้เป็นทาสเพราะมีคดีหรือมีความผิด ซึ่งมีความหมายทำนองเดียวกับคำว่า หนุททาส

ค) ผู้เป็นทาสเพื่อแลกกับอาหารดำรงชีวิต

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ใช้คำว่า ภคุตทาส แปลว่า ผู้เป็นทาสเพื่ออาหาร กฎหมายตราสามดวงมีคำว่า ภคุตท (ทาส) แปลความเหมือนกับ ภคุตทาส กล่าว

คือ ทาสประเภทนี้ยอมตนเป็นทาสเพื่อได้อาหารมาดำรงชีวิต

3. ประเภทของทาสที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎก

มีประเภทเดียวคือ ผู้ยอมเป็นทาสด้วยความสมัครใจ ซึ่งมีประโยคภาษาบาลีว่า สามิ ทาวียิ อูเปติ แปลความว่า บุคคลถึงความเป็นทาสด้วยตนเอง คงหมายถึงคนที่ยอมเป็นทาสคนอื่นด้วยความเคารพ นับถือ หรือด้วยความสำนึกในบุญคุณของอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น กรณีของเศรษฐีในเมืองราชคฤห์จะยอมเป็นทาสของหมอชิวโกโกมารภักจ์ ที่ช่วยรักษาให้หายจากโรคร้าย เป็นต้น*

ข. สถานภาพของทาส

มีลักษณะความเหมือน และความแตกต่างในเอกสารทั้งสาม ดังนี้คือ

1. การยอมรับการมีทาสในสังคม

เรื่องของทาสได้ปรากฏอยู่ทั่วไปในเอกสารทั้งสาม แสดงว่า สังคมในสมัยพุทธกาล สมัยที่แต่งมานวธรรมศาสตร์ (ประมาณ พ.ศ. 343-743) และสมัยที่แต่งกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ซึ่งกล่าวถึงทาสในกฎหมายตราสามดวง (ประมาณ พ.ศ. 1895-2302) ล้วนยอมรับการมีทาสในสังคม

2. ทาสมีสภาพเป็นทรัพย์สินสมบัติของนายทาส

เอกสารทั้งสามกล่าวตรงกันว่า ทาสมีสภาพเป็นทรัพย์สินสมบัติอย่างหนึ่งของนายทาส โดยมักจะกล่าวรวมไว้กับทรัพย์สินอย่างอื่น เช่น แปะ และ ช้าง มา วิว ควาย ไรนา เป็นต้น ซึ่งนายทาสสามารถยกให้แก่บุคคลอื่นในลักษณะใดก็ได้ เช่น ขาย ให้เป็นมรดก หรือให้เป็นค่าคอกเบี้ย** บุคคลที่ขโมยทาสของคนอื่นไป ถ้าถูกจับได้ก็จะได้รับโทษเหมือนกับการขโมยทรัพย์สินอย่างอื่น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างนายทาสกับทาส

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างนายทาสกับทาส เอกสารทั้งสามกล่าวตรงกัน

* กุฎิยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 18.

** กุฎิยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 26, 42, 54.

ว่า ทาสเป็นคนที่ต้องคอยรับใช้นายทาส* แต่มีข้อปลีกย่อยแตกต่างกันบ้าง คือ

คัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อกล่าวถึงบุคคลอื่นในครอบครัว ก็ใช้คำว่าถึงทาสรวมอยู่ด้วย แม้ในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าก็ใช้ตรัสสอนให้คนรู้จักการเลี้ยงดูคนในครอบครัวรวมทั้งทาส นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่แสดงว่าทาสมีความใกล้ชิดกับนายทาสเป็นพิเศษ เช่น นางทาสชื่อ ชุชชา ได้เป็นแม่สื่อให้พระนางประภาวคินายของตน กับ พระเจ้ากุตราช จนสองพระองค์ได้อภิเษกสมรสกัน ซึ่งแสดงว่า ทาสมีฐานะไม่ต่ำเกินไป แต่สามารถให้ข้อคิดและแนะแนวทางการตัดสินใจ และการปฏิบัติในเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องการแต่งงาน**

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ระบุว่า ทาสเป็นคู่แข่งของนาย เมื่อนายมีความโกรธไม่ควรทะเลาะวิวาทกับทาสและคนอื่นในครอบครัว ส่วนกฎหมายตราสามดวงใช้คำว่าถึงผลประโยชน์ที่นายทาสจะได้รับจากทาสเป็นส่วนใหญ่ เช่น ทาสต้องซื้อสัณฑ์ก่อนนายทาส การไถ่ค่าตัวของทาสต้องไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ที่นายทาสควรได้รับ***

จากลักษณะที่กล่าวเห็นได้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกมีเรื่องที่แสดงว่านายทาสกับทาสมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากกว่า เพราะทาสสามารถให้ข้อคิด และแนะแนวทางแก่นายได้ แสดงว่า ทาสในสังคมสมัยพุทธกาลบางคนอยู่ใกล้ชิดนาย และได้รับความไว้วางใจจากนาย คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ทาสมีความสำคัญต่อนายอยู่บ้าง คือ ต้องคอยรับใช้นายคู่แข่งตามตัว แต่ก็มิได้มีตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นความใกล้ชิดในลักษณะใดอย่างชัดเจนเหมือนในคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนกฎหมายตราสามดวงเป็นข้อบังคับที่ทางบ้านเมืองตราออกมาควบคุมระบบการมีทาส เรื่องที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างนายทาสกับทาสจึงมุ่งพูดถึงผลประโยชน์ของนายทาส และการปฏิบัติต่อกันตามบทบัญญัติของกฎหมาย มากกว่าการเกี่ยวของกันด้วยความสำนึกทางจิตใจ จึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ทาสในสังคมยุคต้นรัตนโกสินทร์จะมีความสัมพันธ์กับนายทาสในระดับที่ใกล้ชิด และได้รับความไว้วางใจเหมือนอย่างในคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือไม่ อย่างไร

* กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 20, 38, 57.

** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 21.

*** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 39, 55.

4. สิทธิในทรัพย์สินของทาส

เรื่องเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินของทาส ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่กฎหมายตราสามดวง และคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์กล่าวตรงกันว่า ทาสไม่มีสิทธิในทรัพย์สิน นายทาสจะเป็นเจ้าของทรัพย์สินทุกชนิดที่เป็นผลจากทาส แม้มูลงของทาสก็ต้องตกเป็นของนายทาสด้วย อย่างไรก็ตาม กฎหมายตราสามดวงไค้ระบุไว้เป็นพิเศษมากกว่าคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ ว่า ทรัพย์สินของทาสที่มีมาก่อนการเป็นทาส ยังคงเป็นกรรมสิทธิ์ของทาส

เรื่องนี้คัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวถึง อาจเป็นเพราะยังไม่มีกรณีพิพาทเรื่องทรัพย์สินเกิดขึ้นในสมัยนั้น หรืออาจมีแต่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องในพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้กล่าวไว้ ส่วนเอกสารอีกสองเรื่องมีลักษณะเป็นกฎหมาย จึงจำเป็นต้องกล่าวไว้ เพราะในบางครั้งทาสบางคนอาจมีทรัพย์สินอยู่ก่อนการเป็นทาส หรืออาจมีกรณีพิพาทเกี่ยวกับเรื่องทำนองนี้มาแล้ว

5. สิทธิภาพของทาสในทางศาล

กฎหมายตราสามดวงระบุว่า ห้ามมิให้ทาสเป็นพยานให้นายทาสในศาล เมื่อนายมีความผิดและถูกดำเนินคดี ส่วนคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ได้กล่าวไว้กว้างกว่า กฎหมายตราสามดวงว่า ทาสจะเป็นพยานในศาลไม่ได้ ซึ่งน่าจะหมายถึงการเป็นพยานในศาลทั้งแก่นายทาสและบุคคลอื่น ข้อกำหนดในเอกสารทั้งสองนั้น แม้จะมีใจความกว้างแคบต่างกัน แต่ก็หมายถึงการตัดสิทธิ์ของทาสในกระบวนการยุติธรรม เพราะทาสไม่มีอิสรภาพในตัวเอง การตัดสินใจใด ๆ ก็คงไม่อาจทำได้โดยสะดวก ส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่มีเรื่องทำนองนี้เกิดขึ้นในสังคมครั้งนั้น ในลักษณะที่สัมพันธ์กับการแสวงหาสิทธิธรรมของพระพุทธศาสนา

6. ทาสกับโอกาสในการทำความดีเพื่อตัวเอง

การทำความดีเพื่อตัวเองของทาส ไม่ปรากฏในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ และกฎหมายตราสามดวง แต่มีกล่าวในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่า คนไม่ว่าจะมีฐานะในสังคม

อย่างไร ก็สามารถทำความดีได้ เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า ความดีของคนอยู่ที่การปฏิบัติ มิใช่อยู่ที่ชาติกำเนิด* การที่พระไตรปิฎกกล่าวเช่นนี้เป็นเพราะคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องการปฏิบัติด้วยตนเองเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้น ทาสจึงมีโอกาที่จะทำความดีเพื่อตัวเอง และมีโอกาสได้รับผลการกระทำนั้นด้วย

ค. การคุ้มครองที่ทาสได้รับ

เอกสารทั้งสามได้ระบุแนวปฏิบัติที่ดีว่าเป็นการให้การคุ้มครองทาสให้ได้รับความปลอดภัยในชีวิตไว้มากมายหลายลักษณะ ซึ่งอาจนำมาสรุปเปรียบเทียบได้ดังนี้

1. การให้การรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บป่วย

เอกสารทั้งสามกล่าวตรงกันว่า นายทาสต้องให้การรักษาพยาบาลทาสของคนในเวลาเจ็บป่วย** ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าและผู้ตรากฎหมายทั้งในคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์และกฎหมายตราสามดวง ได้ให้ความสำคัญของสวัสดิภาพในชีวิตของประชาชน รวมทั้งทาสด้วย เพราะมิเช่นนั้นแล้ว ทาสอาจจะถูกปล่อยปละละเลยในเวลาเจ็บป่วย และได้รับความทรมาณอย่างแสนสาหัสได้

2. การให้อาหารและรางวัล

คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวว่า นายควรรให้อาหารและรางวัลแก่ทาส แบ่งอาหารที่มีรสแปลกใหม่ให้รับประทานตามสมควร*** คัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์และกฎหมายตราสามดวงกล่าวไว้ตรงกันว่า นายต้องให้อาหารแก่ทาสให้เพียงพอแก่การดำรงชีวิตประจำวัน และจะหอกทั้งทาสในเวลาออกอหากไม่ได้อ

อาหารเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ทาสไม่มีทรัพย์สินใดเป็นของตนเอง ดังนั้น การให้การเลี้ยงดูจึงควรเป็นหน้าที่ของนายทาส การที่มีคำสอนและกฎหมายกำหนด

* กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 28.

** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 30, 41, 65.

*** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 30.

† กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 41, 65.

ไว้ในลักษณะนี้ ซึ่งให้เห็นความมีเมตตาของพระพุทธเจ้าและผู้ออกกฎหมายดังกล่าว ทั้งนี้
สังเกตได้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ในลักษณะที่ให้นายเห็นอกเห็นใจทาสพอสมควร
เพราะตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาถือว่า ชาตีกำเนิดมิใช่สาเหตุสำคัญที่จะกำหนดค่าของคน
แตกต่างกัน ดังนั้น สถานภาพในความเป็นมนุษย์จึงควรเท่าเทียมกัน ส่วนการปฏิบัติภารกิจ
ตามหน้าที่ของแต่ละคนนั้น เป็นเพียงการรับผิดชอบต่อสังคมตามที่ตัวเองมีบทบาท

3. การลงโทษทาสผู้ทำความผิด

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ได้กำหนดแนวการลงโทษทาสให้นายทาสปฏิบัติ
ว่า นายทาสจะลงโทษทาสได้ด้วยการตีที่ส่วนหลังค้วย เขือกหรือแขนงไม้ไผ่เท่านั้น จะลง
โทษด้วยการตีที่อื่น ค้วยเครื่องมืออย่างอื่นไม่ได้ นายทาสคนใดฝ่าฝืนจะมีโทษตามสมควร
แก่เหตุ กฎหมายตราสามดวงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในทำนองเดียวกัน และได้ระบุเฉพาะ
ทาสชายฝากว่า ถ้านายทาสลงโทษทาสประเภทนี้ให้ถึงแก่ความตาย จะต้องถูกประหาร
ชีวิตให้ตายตามทาสนั้น ซึ่งแสดงว่า ผู้ตรากฎหมายไม่ประสงค์จะให้มีการทารุณทาส แต่
ต้องการให้นายมีความการุญย์ทาสตามสมควร ส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกมิได้กล่าวถึงเรื่อง
นี้โดยตรง แต่ก็อาจสันนิษฐานได้ว่า สังคมชาวพุทธในสมัยนั้นก็คงมีทัศนคติในประเด็นนี้เหมือน
อย่างในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และกฎหมายตราสามดวง เพราะพระพุทธศาสนาเน้นสอน
ให้มนุษย์มีความเมตตาต่อกันอยู่แล้ว

4. การคุ้มครองแรงงาน

คัมภีร์พระไตรปิฎกระบุว่า นายควรจัดการงานให้ทาสทำพอสมควรแก่
กำลัง** ซึ่งหมายความว่า การทำงานของทาสต้องพอเหมาะแก่กำลังและเวลาที่ทาสจะทำได้
ได้ การระบุไว้เช่นนี้คงประสงค์ให้นายใช้ทาสในระดับพอควร มิใช่ให้ทำงานจนเกินกำลัง
กฎหมายตราสามดวงก็ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ และได้ระบุไว้ด้วยว่า นายให้ทาสไป
ทำงานสิ่งใด ถ้าเกิดความผิดพลาด จะต้องร่วมรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการ
กระทำนั้นด้วย*** มิใช่ปล่อยให้ทาสต้องรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว นอกจากทาสจะไปปฏิบัติ

* คุวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 46.

** คุวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 30.

*** คุวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 65.

โดยนายไม่รับทราบ ส่วนคัมภีร์มานาวรรณศาสตร์ไม่ได้อีกกล่าวถึงในประเด็นนี้

5. การคุ้มครองทางเพศ

คัมภีร์มานาวรรณศาสตร์และกฎหมายตราสามดวงกล่าวไว้ตรงกันว่า นายทาสจะลวนลามทาสหญิงทางเพศโดยที่ทาสหญิงนั้นไม่ยินยอมไม่ได้ นายทาสคนใดที่ทาสหญิงเป็นภรรยา ต้องปล่อยให้เธอเป็นไทย ถ้ามีบุตรด้วยกันต้องให้บุตรนั้นเป็นไทย และนายทาสต้องให้การเลี้ยงดูทั้งมารดาและบุตรนั้น* คัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้อีกกล่าวถึงเรื่องนี้ อาจเป็นเพราะในสมัยนั้นไม่มีเรื่องทำนองนี้เกิดขึ้น หรืออาจมีแต่ไม่เกี่ยวกับเรื่องในพระพุทธศาสนา จึงไม่ปรากฏก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม สืบข้อสามในเบญจศีลก็ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติที่ว่าด้วยการคุ้มครองทางเพศแก่คนทุกระดับอยู่แล้ว จึงน่าจะกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาได้ให้การคุ้มครองกันนี้ไม่น้อยเหมือนกัน และอาจเป็นไปได้ว่า คำสอนนี้เป็นต้นแบบของแนวคิดค่านี้นี้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้ก่อนที่จะมีการแต่งกฎหมายทั้งสองฉบับดังกล่าว

6. สิทธิในการไถ่ถอนตนเองของทาส

กฎหมายตราสามดวงระบุว่า เมื่อทาสพร้อมที่จะไถ่ตัวเอง และไต่ปฏิบัติ ตามเงื่อนไขที่ตกลงกับนายทาสเรียบร้อยแล้ว นายทาสจะหวังเหนี่ยวการไถ่ถอนไม่ได้** คัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้อีกกล่าวถึงเรื่องการไถ่ถอนไว้เฉพาะ แต่ก็มีเรื่องที่เป็นตัวอย่างได้ คือ พระเจ้ากรุงสุยชัยได้ไถ่ถอนกัณหาและซาลีให้พ้นจากการเป็นทาสของชูชก คัมภีร์มานาวรรณศาสตร์ก็ได้กล่าวถึงการไถ่ถอนของทาสไว้ โดยได้กำหนดไว้ว่า ทาสประเภทใดที่จะไถ่ถอนได้ และประเภทใดไถ่ถอนไม่ได้*** ในกรณีนี้ชี้ให้เห็นว่า สังคมในสมัยพุทธกาล และสมัยที่ออกกฎหมายดังกล่าว ยอมรับความจำเป็นของแต่ละบุคคลที่ต้องตกเป็นทาสของคนอื่น แต่เมื่อใดทาสนั้นมีความพร้อมที่จะไถ่ถอนตัวเอง ก็ให้ทำได้

* กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 46, 63.

** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 67.

*** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 47.

ง. การหลุดพ้นจากความเป็นทาส

เอกสารทั้งสามได้กล่าวถึงวิธีที่ทาสจะได้รับความเป็นไทยไว้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. ความพอใจของนายทาส

เอกสารทั้งสามกล่าวตรงกันว่า ความพอใจของนายทาสเป็นเรื่องสำคัญต่อการได้รับความเป็นไทยของทาส ในกรณีนี้คงเป็นเพราะนายเป็นผู้มีสิทธิเหนือตัวทาส ดังนั้น แม้จะมีเหตุผลอื่นที่ทาสจะได้รับความเป็นไทย ถ้านายทาสไม่พร้อมจะปลดปล่อย ก็คงเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ง่าย

2. การไถ่ค่าตัวของทาส

เอกสารทั้งสามกล่าวตรงกันว่า การไถ่ค่าตัวเป็นวิธีหนึ่งที่ทาสโดยเฉพาะทาสสินไถ่จะได้รับความเป็นไทย

3. การบวชในพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เถรวาทและกฎหมายตราสามดวงกล่าวไว้ตรงกันว่า คนที่ได้บวชในพระพุทธศาสนาจะได้รับความเป็นไทย แม้จะลาสิกขาบทไปแล้วก็ยังคงเป็นไทยตลอดไป ทั้งนี้คงเป็นเพราะผู้ที่บวชแล้วจะไม่คงสภาพความเป็นนายหรือทาสอีกต่อไป เป็นผู้ที่ควรเคารพ เป็นสมณะสากยบุตรในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่พระศาสนาและบ้านเมืองให้ความสำคัญ ส่วนคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์เป็นเอกสารของพราหมณ์ จึงมิได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้

4. การพ้นจากความเป็นทาสตามเงื่อนไข

การพ้นจากความเป็นทาสตามเงื่อนไขที่วางไว้ มีกล่าวถึงละเอียดในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ เช่น ทาสเชลยจะพ้นจากความเป็นทาสได้เมื่อหากคนที่มัสมรรณภาพเท่ากับตนมาเป็นทาสแทน ผู้ยอมเป็นทาสเพื่อแลกกับอาหารดำรงชีวิตประจำวันจะได้รับความ

* คุวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 32, 70.

เป็นไทยเมื่อชดใช้ค่าอาหารที่เขาเลี้ยงมาให้หมดก่อน แล้วจึงไต่ตัวเองอีกครั้งหนึ่งเป็นต้น* ส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกและกฎหมายตราสามดวงมิได้กล่าวถึงเรื่องนี้โดยเฉพาะ

5. การตกเป็นภรรยาของนายทาส

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และกฎหมายตราสามดวงกล่าวไว้ตรงกันว่า ทาสที่ตกเป็นภรรยาของนายทาสจะไต่รับความเป็นไทย** ส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้

* กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 47.

** กุวิธานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 46, 63.